

УДК 342

Урбанський Б. П., прокурор прокуратури
Вінницького району Вінницької області, юрист 2 класу

Особливості адміністративної відповіальності неповнолітніх як спеціального суб'єкта

Основною метою статті є висвітлення характерних ознак, притаманних неповнолітнім як спеціальному суб'єкту адміністративної відповіальності, а також характерних ознак заходів впливу, які можуть застосовуватись виключно до вказаної категорії суб'єктів. Проведено розмежування між адміністративними стягненнями та заходами впливу, підставами їх застосування до неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітній, адміністративна відповіальність, спеціальний суб'єкт, заходи впливу, адміністративне правопорушення, адміністративні стягнення, вік, справа про адміністративне правопорушення.

Основной целью статьи является освещение характерных признаков, присущих несовершеннолетним как специальному субъекту административной ответственности, а также характерных признаков мер воздействия, которые могут применяться исключительно к указанной категории субъектов. Проведено разграничение между административными взысканиями и мерами воздействия, основаниями их применения к несовершеннолетним.

Ключевые слова: несовершеннолетний, административная ответственность, специальный субъект, меры воздействия, административное правонарушение, административные взыскания, возраст, дело об административном правонарушении.

The main purpose of this article is to highlight specific features inherent to minors as a special subject of administrative proceedings, as well as the characteristic features of interventions that can be applied only to specified categories of subjects. A distinction between administrative penalties and enforcement, based on their application to minors.

Keywords: juvenile, administrative responsibility, a special subject, sanctions, administrative violations, administrative penalties, the age, the case of administrative offense.

Актуальність теми. Зі здобуттям незалежності Україна стала на шлях побудови правової держави та створення демократичного суспільства, в якому провідне місце займають права і свободи людини, що повинні гарантуватись державою через усі її правові інститути. Необхідною умовою побудови демократичної правової держави є забезпечення прав і свобод людини, особливо дитини, чітке правове визначення статусу неповнолітніх як суб'єктів адміністративної відповіальності, підвищення ефективності заходів, спрямованих на надійне забезпечення їх правового захисту, підвищення ефективності діяльності державних органів щодо попередження правопорушень серед цієї категорії осіб.

Актуальність дослідження полягає в тому, що притягнення до адміністративної відповіальності неповнолітніх як суб'єктів адміністративної відповіальності має певні особливості, які повинні бути відображені в законах. У першу чергу – це приведення законодавства України та формування нової державно-правової політики відповідно до сучасних умов і міжнародних норм щодо захисту неповнолітніх, зокрема до вимог Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила 1984 р.). Неповнолітні, як суб'єкти відповіальності повинні, з одного боку, знати і розуміти, що вони, як і всі громадяни, зобов'язані дотримуватись встановлених правил поведінки, поважати закони, тому що в разі їх порушення будуть нести відповіальність відповідно

до закону. А з іншого боку, застосування адміністративного впливу до неповнолітніх, як до найбільш незахищеної категорії населення повинно здійснюватись на засадах неухильного дотримання процесуальних норм, гуманного ставлення до їх духовного стану, забезпечення їх права на захист, справедливої оцінки скосленого проступку і невідворотного застосування заходів відповідного адміністративного примусу.

Метою статті є окреслення особливостей механізму притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності як спеціального суб'єкта з притаманним йому ознаками.

Стан дослідження проблеми. Межі правосуб'єктності неповнолітніх під час притягнення їх до адміністративної відповідальності, їх правове становище залишаються майже недослідженими у вітчизняній правознавчій літературі, оскільки їм присвячені лише окремі статті або фрагменти розділів у наукових роботах чи підручниках. Правовий статус неповнолітнього як суб'єкта адміністративної відповідальності, врахування його вікового стану, рівня психологічної самооцінки власної поведінки в суспільному житті в разі притягнення його до адміністративної відповідальності є науковою проблемою, яка визначає актуальність її наукового дослідження в комплексі з розробкою більш загальних питань адміністративної відповідальності.

Проблемами адміністративної відповідальності неповнолітніх частково займалась переважна більшість учених в галузі адміністративного права: О.Б. Андреєва, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, І.П. Голосінченко, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаков, Я.Ю. Кондратьєв, О.І. Остапенко, С.Г. Поволоцька, М.М. Тищенко тощо.

Виклад основного матеріалу. Щороку неповнолітніми в Україні вчиняються тисячі адміністративних правопорушень, які посягають на різні сфери суспільного життя: власність, громадський порядок, моральні засади тощо. Це негативне явище потребує об'єктивної та дієвої реакції з боку держави у вигляді застосування до винних осіб комплексних заходів виховного, запобіжного та навіть карального характеру, оскільки схильність до систематичного вчинення адміністративних правопорушень є передумовою для їх трансформації у діяння з більшою суспільною небезпечністю – кримінальних правопорушень. Такими заходами у сучасних правових системах, у тому числі вітчизняній, є адміністративна відповідальність. Дане поняття слід розуміти як застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права [1, с. 6]. Водночас, з огляду на те, що неповнолітні є спеціальним суб'єктом такої відповідальності, існує ціла низка особливостей, притаманних процедурі притягнення їх до адміністративної відповідальності.

Специфічний статус неповнолітнього як спеціального суб'єкта адміністративної відповідальності вирізняється серед інших суб'єктів рядом характерних ознак. Основною такою ознакою є вік неповнолітнього, який динамічно змінюється в ході формування особистих якостей, набуття певного рівня правосвідомості та почуття відповідальності за свої дії, що дає змогу усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій та керувати ними.

Також характерними ознаками неповнолітніх є відсутність достатнього життєвого досвіду, навичок правочинної поведінки, неповне усвідомлення шкоди від заподіяного, уразливість до негативного впливу інших осіб, особливо старших за віком, що часто стають організаторами або підбурювачами до вчинення правопорушень.

Міжнародною Конвенцією про права дитини від 20.11.1989 р., що була ратифікована постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 р. № 789-XII, визначається, що «дитиною

є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку» [2]. При цьому законодавчо в Україні встановлено градацію віку дитини у таких вікових категоріях: малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою – віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Досить догматичною є позиція О.В. Марцеляка, який зазначає, що поняття «дитина» ширше, ніж поняття «неповнолітній», оскільки воно містить характеристику важливого періоду життя людини, тоді як останнє активізує увагу на відсутність у людини певної риси, а саме: досягнення особою віку повноліття [4, с. 48].

Кодексом України про адміністративні правопорушення [5] (далі – КУпАП) встановлено вік настання адміністративної відповідальності – шістнадцять років. У свою чергу суб'єктом адміністративної відповідальності визнаються саме неповнолітні у віці від 16 до 18 років. У КУпАП відсутнє визначення поняття «неповнолітні», але ст. 13 передбачає відповідальність неповнолітніх, до яких, як можна зрозуміти, відносять осіб віком від 16 до 18 років. Варто зазначити, що адміністративна відповідальність неповнолітнього може настати тільки тоді, коли 16 років йому виповнилось саме до моменту вчинення притягнення до адміністративної відповідальності. Водночас, у ст. 184 КУпАП ідеться про вчинення правопорушень неповнолітніми у віці від 14 до 16 років, які ще нібито не є суб'єктами адміністративної відповідальності, але у цьому разі все ж таки настає адміністративна відповідальність у виді накладання штрафу на батьків неповнолітніх або осіб, які їх замінюють. Це за своїм змістом не є адміністративною відповідальністю неповнолітніх, а відповідальністю батьків або осіб, що їх замінюють, за дії неповнолітніх. Притягнення батьків неповнолітніх у такому форматі до адміністративної відповідальності спрямовано на неправильний виховний вплив на неповнолітніх та вказує батькам на неналежне виховання, за допомогою чого здійснюється профілактика вчинення правопорушень, у тому числі повторних.

Отже, встановлення віку адміністративної відповідальності з шістнадцятим роком, вважається найбільш доцільним та таким, що відповідає міжнародним основоположним принципам ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи, які проголошують, що слід уникати криміналізації та покарання дитини за поведінку, яка не завдає шкоди розвитку самої дитини та шкоди іншим [6]), адже шістнадцятирічний неповнолітній уже здатен зрозуміти протиправність своїх дій та відповідати за них.

Важливою гарантією захисту прав та інтересів неповнолітнього правопорушника, з одного боку, та ефективним виховним заходом, з іншого, є можливість участі його батьків або законних представників у процедурі притягнення до адміністративної відповідальності. Зокрема, нормами КУпАП передбачено обов'язкову їх участі під час надання неповнолітнім пояснення та складання протоколу про адміністративне правопорушення. При цьому існує потреба у визначенні процедури заолучення батьків неповнолітнього до участі у провадженні у справі – повідомлення батьків неповнолітнього правопорушника та виклик для складання протоколу або заолучення їх у якості законних представників, можливість участі яких передбачена ст. 270 КУпАП. Крім того, деякі вчені схиляються до думки щодо необхідності обов'язкової участі захисника при провадженні у справах про адміністративні правопорушення неповнолітніх задля забезпечення реалізації права неповнолітньої особи на захист [7, с. 724], що відповідає міжнародним принципам захисту дітей та потребує своєї реалізації в адміністративному законодавстві.

Особа неповнолітнього правопорушника як спеціального суб'єкта адміністративної

відповіальності та запропоноване вченими розширення кола учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення неповнолітніх зумовлюють деякі особливості складання протоколу про адміністративне правопорушення, що також потребують свого законодавчого закріплення у КУпАП. По-перше, вік, який має бути точно встановлений через залучення до матеріалів справи копії паспорту або, якщо він ще не отриманий, копії свідоцтва про народження особи. На практиці існують ситуації, коли встановити вік особи неможливо, у такому випадку доцільно є позиція О.М. Ярмака щодо можливості застосування за аналогією з кримінально-процесуальним законодавством положення щодо встановлення віку особи шляхом проведення судово-медичної експертизи [7, с. 725]. Крім того, неповнолітній вік особи є обставиною, що пом'якшує відповіальність. По-друге, до протоколу мають заноситись досить докладні відомості про особу неповнолітнього, з вказівкою місця навчання (або роботи), наявності самостійного заробітку, інших обставин, що характеризують його особу, а саме: чи раніше притягався він до відповіальності, чи були приводи до міліції, та обов'язково мають бути внесені відомості про обох батьків або осіб, що їх замінюють, які однаково відповідають за виховання своєї неповнолітньої дитини. По-третє, у протоколі мають зазначатись законні представники, якщо вони залучались, та захисник неповнолітньої особи. По-четверте, обов'язково до протоколу має бути додуточено пояснення батьків неповнолітнього або осіб, що їх замінюють, з метою встановлення психофізіологічного стану неповнолітнього правопорушника, умов, в яких він проживає, та вирішення питання про належне виконання батьками обов'язків з виховання своєї неповнолітньої дитини.

Існують досить суперечливі питання щодо органу, уповноваженого складати протокол про адміністративні правопорушення неповнолітніх. Профілактика правопорушень, встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушень, профілактична робота з неповнолітніми правопорушниками є одним з основних завдань кримінальної міліції у справах дітей, однак протокол про адміністративне правопорушення неповнолітніх, на наш погляд, може бути складений і за загальним правилом особою, якій на це законодавчо надається право за ст. 255 КУпАП, але тільки в присутності батьків неповнолітнього або осіб, що їх замінюють, законних представників або захисника.

Особливістю адміністративної відповіальності неповнолітніх доцільно визначити розгляд справ про адміністративні правопорушення неповнолітніх у районних, районних у містах, міських чи міськрайонних судах (суддями) (ст. 221 КУпАП) і тільки за місцем фактичного проживання неповнолітньої особи, що посилює виховний вплив на правопорушника.

Покарання неповнолітніх за вчинення адміністративних правопорушень теж є однією з особливостей їх адміністративної відповіальності, про що також свідчить докладно визначений перелік заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх (ст. 24-1 КУпАП) та які не є адміністративними стягненнями. При цьому, навіть при вчиненні неповнолітніми правопорушень, за які законодавцем встановлена адміністративна відповіальність на загальних підставах, передбачена можливість застосування до неповнолітніх правопорушників спеціальних заходів впливу (окрім правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, – злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця), що вказує на їх особливу виховну роль у формуванні особистості правопорушника. Такими заходами впливу виступають зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; застереження; догана або сурова догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам

або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Для повноцінного розуміння суті заходів випливу, які застосовуються до неповнолітніх, а також їхньої відповідності саме до такого суб'єкта відповідальності, необхідно зупинитись на розгляді кожного з них детальніше.

Найменш суворим заходом є зобов'язання публічно або в іншій формі вибачитись перед потерпілим. Цей захід орган адміністративної юрисдикції застосовує тоді, коли він дійшов висновку, що неповнолітній визнав неправомірність своєї поведінки, супільну шкоду скоченого діяння і покаявся в ньому. Публічність вибачення при цьому полягає у здійсненні його у присутності інших осіб.

Питання про форму публічного вибачення вирішує орган адміністративної юрисдикції з урахуванням усіх обставин справи і побажань потерпілого.

Попередження – суворіший захід виховного впливу, що полягає в усному оголошенні органом адміністративної юрисдикції офіційного від імені держави осудження неповнолітнього правопорушника і його поведінки, яка виявилась у скоченні адміністративного проступку, що не становить значної суспільної небезпеки.

Догана або сувора догана є заходами морально-психологічного впливу, які застосовуються до неповнолітніх правопорушників у разі систематичного невиконання ними встановлених правил поведінки і скочення правопорушень, що свідчать про формування анти-суспільної установки. Догана або сувора догана є жорстокішими заходами стягнення, ніж попередження неповнолітнього. Вони супроводжуються офіційним від імені держави суворим засудженням неповнолітнього правопорушника і скоченого ним діяння.

Передання неповнолітнього під нагляд батькам або особам, що їх замінюють, складається з накладення на вказаних осіб органом адміністративної юрисдикції зобов'язання з посилення виховного впливу на неповнолітнього правопорушника: здійснення культурно-виховних заходів; роз'яснювальної роботи; систематичного контролю поведінки неповнолітнього та інших. Під особами, що замінюють батьків, розуміються усиновителі, опікуни і піклувальники.

Передавати неповнолітнього правопорушника під нагляд батькам або особам, що їх замінюють, доцільно лише в разі їх згоди і здатності забезпечувати нагляд і відповідний виховний вплив на неповнолітнього. Бажання і згода останнього при цьому не враховуються.

Передання неповнолітнього правопорушника під нагляд педагогічному або трудовому колективу означає накладення органом адміністративної юрисдикції на відповідний колектив з його (колективу) згоди зобов'язання здійснювати на неповнолітнього виховний вплив і контролювати його поведінку. По суті, це довіра педагогічному або трудовому колективу неповнолітнього, якого вони знають за спільною роботою або навчанням і за поведінку якого беруть на себе зобов'язання. Таким колективом може бути, наприклад, педагогічний колектив школи, де навчається неповнолітній, або трудовий колектив підприємства, де він працює. При цьому орган адміністративної юрисдикції, який розглядає справу про правопорушення неповнолітнього, повинен бути впевнений у можливостях позитивного впливу такого колективу на неповнолітнього правопорушника, що передається під нагляд колективу.

Передання неповнолітнього правопорушника під нагляд окремим громадянам складається з покладення на них обов'язків з виховання піднаглядного і контролю за його поведінкою. Цей захід накладається тільки за згодою громадян, яким

передається неповнолітній і які добре зарекомендували себе на педагогічній роботі або в іншій сфері суспільне корисної діяльності.

Недопустиме передання неповнолітнього правопорушника батьку або матері, що позбавлені батьківських прав, а також батькам або іншим особам, що за рівнем культури і характером своєї поведінки не здатні позитивно впливати на нього.

У той же час, у разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 121-127, частинами першою, другою і третьою статті 130, статтею 139, частиною другою статті 156, статтями 173, 174, 185, 190-195 КУпАП, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені статтею 185) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24¹ цього Кодексу [5].

У випадках, якщо неповнолітня особа несе адміністративну відповідальність на загальних підставах, заборонено застосування адміністративного арешту до неповнолітніх (ст. 32 КУпАП). Передбачений лише один випадок, коли адміністративна відповідальність, до якої притягається неповнолітній, несе не тільки виховний, а й майновий характер - якщо під час вчинення адміністративного правопорушення шкоду заподіяно неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, а suma шкоди не перевищує одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, судя має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її. Це виключення, не принижує виховного впливу адміністративної відповідальності неповнолітніх, а тільки допомагає неповнолітньому правопорушнику усвідомити рівень матеріальної шкоди, яку він завдав, та вчить цінувати свою працю.

Заходи виховного впливу, що застосовуються до неповнолітніх відмежовуються від адміністративних стягнень наступним: 1) адміністративні стягнення застосовуються майже до усіх фізичних осіб, які вчинили правопорушення, заходи впливу застосовуються лише до неповнолітніх правопорушників; 2) адміністративні стягнення застосовуються за найшкідливіші (суспільно небезпечні) правопорушення, зокрема і ті, які вчиненні неповнолітніми (ст.13 КУпАП); 3) на відміну від адміністративних стягнень, заходи впливу, які застосовуються до неповнолітніх носять виховний та попереджувальний характер, і не є штрафними санкціями; 4) на відміну від заходів виховного впливу, система адміністративних стягнень, яка передбачена ст.24 КУпАП подається в законодавстві з урахуванням зростання їх суворості, заходи виховного впливу характеризуються однаковою мірою суворості (пояснюється це тим, що вони носять виховне спрямування); 5) на відміну від адміністративних стягнень питання виконання постанов про застосування заходів виховного впливу не врегульовано законодавством.

Висновки. Процедура притягнення до адміністративної відповідальності такого спеціального суб'єкта, як неповнолітні, потребує урахування їх характерних ознак, насамперед вікових, що відрізняють їх від інших суб'єктів. Вказане свідчить про необхідність законодавчого закріплення в Кодексі України про адміністративні правопорушення окремого розділу «Адміністративна відповідальність неповнолітніх», як це передбачено у Кримінальному процесуальному Кодексі України. Закріплення окремого розділу з урахуванням, вказаних у статті особливостей особи неповнолітнього, надасть можливість з максимальною ефективністю досягнути основної виховної мети адміністративної відповідальності та захистити їх права і свободи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / [за заг. ред. А.Т. Комзюка]. – 2-ге вид., виправл. і доп. – Х. : Ун-т внутр. справ, 2000. – 103 с.
2. Конвенція про права дитини 1989 року: збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей. – К. : Логос, 2001. – Ч. 1. – С. 42-63.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
4. Марцеляк О. Омбудсман з прав дитини: проблеми формування та розвитку у світі і в Україні / О. Марцеляк // Право України. – 2003. – № 10. – С. 44-48.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – С. 1122.
6. Руководящие принципы предотвращения преступности среди несовершеннолетних Организации Объединенных Наций (Ер-Рядські руководящие принципы) [Электронный ресурс]. - yur-info.org.ua
7. Ярмак О.М. Урахування специфіки суб'єкта адміністративного проступку при складанні протоколів про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми / О.М. Ярмак // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 722-727.
8. Горбач О.В. Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків, або осіб, які їх замінюють : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Горбач. – К., 2006. – 215 с.

УДК:334.12

Русецький А. А., к.ю.н., доцент кафедри
адміністративного, кримінального права та процесу
Міжнародного університету бізнесу і права (м. Херсон)

Поняття адміністративної відповідальності юридичних осіб

Стаття присвячена визначенню поняттю та особливостям адміністративної відповідальності юридичних осіб. Також в статті розглянуті приклади адміністративної відповідальності юридичних осіб в зарубіжних країн.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, адміністративна відповідальність, юридичні особи.

Статья посвящена определению понятия и особенностей административной ответственности юридических лиц. Так же в статье рассмотрены примеры административной ответственности юридических лиц в зарубежных странах.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, административная ответственность, юридические лица.

The article is devoted to the definition and characteristics of administrative liability of legal persons in the article examples of administrative responsibility of legal persons in foreign countries.

Keywords: responsibility, social responsibility, administrative responsibility, legal persons.

Актуальність теми. Категорія відповідальності не є суто юридичною, а виступає похідною від соціальної відповідальності, що являє собою найважливіший елемент взаємозв'язку особи та суспільства, вона здійснює функцію регуляції поведінки індивіда відповідно до вимог суспільства. З розвитком суспільства відповідальність